

(НИН, 13.11.2008)

Јирген Хабермас (79) један од најутицајнијих немачких философа. Његове изјаве пажљиво се читају и у свету. У Гетингену, Цириху и Бону студирао је поред философије и историју, психологију, економију. Докторирао је на Шелинговој философији. Био асистент чувеног Теодора Адорна. Широј јавности постао је познат 1953. када је у „Франкфуртер алгемајнеу” напао Мартина Хајдегера. Његов први јавни наступ донео му је и знатне несимпатије. Јер, напасти у то време Хајдегера није представљало никакву храброст. Многи су Хабермасу замерили да је тиме хтео да се „препоручи” новим господарима Западне Немачке, америчким војним властима. Хабермас је после тога брзо напредовао. Постао је 1964. професор у Франкфурту

Јирген Хаберманс важи за једног од интелектуалних покретача студентских немира 1968. Убрзо је прекинуо сваку везу са радикалним представницима студентске побуне. Деценијама се у јавности доживљава као апологета англосаксонског погледа на свет.

Господине Хабермас, међународни финансијски систем је у колапсу. Прети светска економска криза. Шта вас у том хаосу највише забрињава?

- Највише ме узнемирава невероватна друштвена неправда. Да ће највише бити погођене најсиромашније социјалне групе. Оне ће морати да плате највећи део трошкова у сврху опоравка финансијског система који је очевидно затајио. Реч је, дакле, о већини становника који сигурно нису профитирали од процеса глобализације. Држава ће их позвати да плате рачун због кризе финансијског система, која је била очекивана и предвидљива. Они ће то морати да плате не као власници акција, већ у „тврдој валути” свакодневне егзистенције. Овај процес одиграва се и на глобалном пољу, јер ће овом кризом бити погођене привредно најслабије земље света. Према томе, овде имамо посла са политичким скандалом. Да сада прстом покажемо на кривце за ово стање, на шпекуланте, ја сматрам погрешним корак, јер је лицемеран. Зашто? Та, и шпекуланти су деловали у оквиру закона. Њихова логика је јасна: да максимално повећају профит. Ову логику санкционишу и закон и друштво. Политика сада постаје смешна, јер почиње да говори у моралним категоријама. Она би требало да се окрене демократским

институцијама које доносе и финансијске законе. Политика треба да је одговорна за опште добро грађана, а не за капитализам.

Управо сте одржали предавање на америчком универзитету Јејл. Које слике ове кризе су на вас оставиле најјачи утисак?

- Америчке телевизијске станице приказале су тужну слику бескрајног реда напуштених кућа у Флориди. У предњем делу кућа стајали су натписи „посетите нас”. Затим су се видели аутобуси са радозналим купцима из Европе и Јужне Америке. Друштво им је правио трговачки мешетар, који је заинтересованим купцима из далеких земаља показивао спаваће собе у којима су се видели полупани ормани, које су из беса и очајања уништили дојучерашњи амерички власници. По повратку у Немачку приметио сам разлику. Док је расположење у Сједињеним Државама напето и емоционално, у Немачкој влада мир, равнодушност и “бусинес ас усвал”. Ово ме изненадило. Због привредне кризе у Америци превладава реалан страх и он је повезан са завршном изборном кампањом за новог председника. У изборну кампању су увучени најшири слојеви америчког становништва, јер је финансијска криза погодила и личне интересе сваког грађанина. Она је присилила бираче да размишљају рационалније него кад се бирао председник после 11. септембра 2001, јер је тада примат имала идеологија над економијом. То што је у Америци први пут изабран црнац за председника, има дубоке историјске последице. Ово може да се одрази и на Европу, где би такође могло да дође до знатних промена.

На шта конкретно мислите тиме?

- Овакве политичке промене доносе и промене у јавној дискусији. Одједном имамо пред собом политичке алтернативе за које смо до јуче веровали да не постоје. Тек је почетак Корејског рата означио крај ере Њу дила (New Deal). Када су на чело држава дошли Реган и Тачер, било је то време попуштања напетости између два блока, Хладни рат је изгубио на интензитету, а државни социјални програми су смањени или напуштени. Данас смо сведоци краја Бушове ере, а она симболизује неуспех неолибералне идеологије. Пропао је и Клинтонов програм и идеологија “New Labour”. Оправдано је питање: шта нам доноси ера Обаме? Надам се да неолиберални програм неће бити централни у политици новог председника. Неолиберални програм имао је за циљ да се цео наш живот потпуно подвргне законима тржишта. Ова идеологија сада мора да се доведе у питање.

Неолиберали држе да је држава само један од учесника на економском тржишту. По њима, најбоља држава је она која једва да се види. Да ли се неолиберализам

дискредитовао?

- Све зависи од развоја кризе, како ће политичке странке да реагују на изазове, као и од јавне дискусије. У Немачкој још влада затишје. Програм који је иницирао Шредер, а прихватила Меркелова, бламирао се. Овај програм уопште се не бави растућом неправдом и неједнакошћу, дозвољава се безобзирна доминација крупног капитала, у Немачкој је све већи број сиромашне деце, плате се смањују – и тако редом. Влада наставља са програмом приватизације, а то представља лудост, јер се тиме обесмишљава основна функција државе и са хоризонта нестаје политичка јавност, која се продаје финансијским инвеститорима. Култура и образовање све више зависе од интереса и добре воље ктитора и спонзора.

Сада имамо финансијску кризу. Да ли ће последице лудости приватизације постати видљивије?

- У Сједињеним Државама криза је продубила штету, коју је политиком приватизације проводила влада са Бушом на челу. Ово се посвуда јасно види и штета је материјална и морална, друштвена и културна. Спроведена је приватизација пензијског и здравственог осигурања, јавног саобраћаја, снабдевања енергијом, затвора, делова армије, школства и универзитета. Спроведена је приватизација градске и општинске инфраструктуре на подручју културе, које сада зависе од ангажмана и добре воље приватних фондација. Све ово има мало везе са принципима једнакости социјалне и демократске правне државе.

Али зар није истина да државни бирократи, без обзира на то да ли раде у пензијском осигурању или у школству, нису у стању да послују рационално и ефикасно?

- Постоје делови друштва који су толико битни за државу да их просто не можемо препустити самовољи берзанских шпекуланата. Ако дозволимо да пензијска осигуравајућа друштва купују и продају акције на берзи, то се противи уставу демократске државе. Јер овде је реч о јавном добру и интересу, да се старијим особама омогући безбрижна и материјално осигурана старост. Ми смо, дакле, сада то јавно добро препустили на управљање финансијским инвеститорима, а то је недопустиво. Исто је и са потребом за информисање грађана. Она није могућа од стране приватних телевизија, које пре свега воде рачуна о личним интересима и потрошачкој култури и никако не могу да замене државну телевизију као јавни сервис.

Да ли данас имамо посла са „кризом легитимитета капитализма”? Тако се зове једна ваша контроверзна књига.

- Од 1990. капитализам нема алтернативу, јер је постао универзална, глобална појава.

Зато данас можемо само да говоримо о покушају да се капитализам цивилизује, припитоми, уразуми и то изнутра, дакле, од стране самог капиталистичког система. Још у време Хладног рата за огромну већину „левице” у западној Европи, Совјетски Савез уопште није представљао алтернативу. Зато сам ја 1973. поставио питање проблема легитимитета и то у оквиру капитализма. А то питање је и данас на дневном реду, већ према националним карактеристикама. Код неких држава овај проблем је акутнији, а код других нешто мање изражен. Симптом проблема види се јасно у све гласнијим захтевима за ограничењем плата менаџерима. Вихове плате су невероватно високе.

Али то је све само политика. Ускоро ће избори, зар не?

- Тачно. У питању је политика симбола и овакви потези су добродошли да се скрене пажња на друга, озбиљнија питања, на пример, да су затајили политичари и њихови економски саветници. Они су одавно знали о потреби да се регулишу правила игре на финансијском тржишту. Ја сам још једном прочитао одличан и јасан текст Хелмута Шмита, објављен још у фебруару 2007. Критикује делатност великих шпекуланата. Сви су, дакле, знали за тај проблем. Но, политичке елите Сједињених Држава и Велике Британије сматрале су да је тако дуго док је све у реду, неконтролисана делатност шпекуланата корисна. А Европа је попустила жељи Вашингтона. И у Немачкој постоји широка коалиција кооперативних политичара, око којих Рамсфелд не мора много да се труди и да их убеђује. Такви немачки политичари увек подржавају политику Вашингтона.

Вашингтонски конзензус јесте славан и озлоглашен, јер представља привредни концепт ММФ и Светске банке из 1990. Овим рецептом прво је „усрећена” Латинска Америка, а касније је „реформисана” и половина држава света. Централна порука концепта гласи: „Trickle down”, у преводу: пустите да богати постану још богатији, а неке мрвице ће онда већ да стигну и до сиромашних.

- Већ годинама имамо гомилу непобитних, емпиријских доказа, да је ова прогноза погрешна. Имамо пораст стандарда у малом броју држава, а број сиромашних земаља је све већи. Ово је очигледно.

Да се позабавимо прошлoшћу и покушамо да из ње нешто и научимо. Зашто су стандард и богатство подељени тако неравномерно и неправедно? Да ли је крај комунистичке опасности успавао Запад и капитализам? Да ли капиталисти верују да више не морају да воде рачуна о утакмици са Истоком?

- Имали смо капитализам у коме је доминирала Кејнсова привредна политика. Неуспех такве политике видели смо још у време нафтног шока. Тада је Запад напустио систем монетарне политике, који је гарантовао стабилан курс мењања новца између појединих

водећих валута света. Превладало је економско учење за које су се залагали „момци из Чикага”. „Момци из Чикага” постали су узор Роналду Регану и Маргарет Тачер. Бит тог учења практично значи примену силе. Клинтон и Блер су наставили са том политиком. Ову политику данас спроводи Гордон Браун. Десило се још нешто. У међувремену се распао Совјетски Савез. То је на Западу проузроковало победничко расположење: „Ми смо тријумфовали!” А ово се показало фатално за Запад. Створио се менталитет и осећај: „Светска историја нам је дала за право”. То је деловало веома привлачно. Једно економско, капиталистичко учење, неолиберализам, поверовало је да представља и врхунац светске мудрости, и да се, ево, дошло у посед вечне истине.

Неолиберализам представља и начин живота. Сви грађани су позвани да постану истовремено предузетници и потрошачи...

- ...и конкуренти. Јачи, који победи у дивљој утакмици супарнике, има право да успех припише себи. Постало је крајње смешно да се менаџери великих фирми посматрају сасвим озбиљно као примери и да се славе. Као да смо изгубили способност да разликујемо функционалну елиту од стварне друштвене елите. Молим да ми се објасни, што то има хвале вредно у карактеру људи који се налазе на водећим положајима у великим фирмама? Они више мање солидно обављају посао. Па шта? Па то ради и остали свет. Следећи алармантни потез видели смо у јесен 2002. Бушова доктрина је припремила пут за инвазију против Ирака. Друштвено-дарвинистички потенцијал слободног тржишта проглашен је за неприкосновен принцип. На Западу су победили фундаменталисти слободног тржишта и то се сада одражава не само на политику према друштву, него и на спољну политику.

Но, није ту крив само Буш. Њега подржава невероватно велико јато утицајних интелектуалаца, зар не?

- А многи нису ништа научили. Узмимо пример Роберта Кејгана. После ирачке катастрофе, Кејган је пригрлио учење Карла Шмита. Овај немачки мислилац размишља у категоријама пријатељ-непријатељ. А то је друштво не људско, него вучје. У светској политици доживели смо регресију, пад. Кренули смо корак натраг. Само се расправља о фактору силе и атомском наоружању. Кејган то коментарише: „Свет је поново постао нормалан”.

Да се још једном вратимо у прошлост. Шта је пропуштено 1989? Берлински зид је пао и капитал је просто постао сувише моћан и доминантан у односу на политику?

- Мени је тих година, после 1990, постала једна ствар јасна: политичко деловање мора да се више ангажује на пољу наднационалних тржишта и мултинационалних компанија.

Тако је то на почетку заиста и изгледало. Џорџ Буш старији је прагматично говорио, рецимо, о потреби стварања новог светског поретка и изгледало је да ће оснажити улогу Уједињених нација, које је Вашингтон дуго блокирао и учинио их вредним презира. Прво су нагло порасле хуманитарне војне интервенције и то без одобрења Савета безбедности УН. Дошло је до наглог привредног феномена глобализације. А то је пре свега политичка одлука. Ово је требало да има за последицу да у свету дође и до најшире политичке сарадње међу државама. Ово би довело до даљњег јачања међународних веза. Већ код Клинтонa, међутим, стало се са тим пројектима. Садашња криза нам јасно предочава шта смо пропустили да урадимо. Од почетка модерног доба морало се водити рачуна да се тржиште и политика држе у таквој равнотежи, да мрежа солидарних веза чланова политичке заједнице не пукне, да се негује. Одувек постоји напетост између капитализма и демократије, јер тржиште и политика стоје на супротним и супротстављеним принципима. Чак и после последњег наглог пораста глобализације, и то у сфери децентрализоване светске привреде, постоји велика потреба регулисања тржишта. А ово није могуће постићи без одговарајућих проширења политичких компетенција и процеса, који би координисали опште интересе света, као што су промена климе, заштита људске средине, и тако редом.

Али што то конкретно значи? Ви се чврсто држите појма космополитизма Имануела Канта. Вега је за своје идеје искористио и бивши председник Немачке Карл Фридрих фон Вајцекер, када је предложио да говоримо о светској политици као о унутрашњој политици. Извините, ово ми звучи прилично илузорно, нереално. Довољно је да погледамо данашње УН.

- Чак и кад би дошло до радикалне реформе главних институција УН, то не би било довољно да постигнемо малопре споменути циљ. Јасно је да би Савет безбедности УН, Секретаријат УН, међународни судови, морали да добију нове, веће компетенције, да могу да брже реагују у кризним ситуацијама, где се хитно захтева обустава силе и где на делу имамо грубе повреде људских права. Циљ је да Повеља УН постане нека врста устава међународне заједнице. Чак када би и то постигли, још увек не би прешли ни пола пута до главног циља. Нама, наиме, недостаје нека врста форума, на коме би могли да се воде преговори зараћених сила. Светске велесиле би морале да створе институцију, где би оне водиле преговоре који се тичу горућих проблема света: питања светске привреде, клима и заштита природе, расподела извора енергије, недостатак питке воде итд. Ови проблеми могу да се решавају само на наднационалном нивоу. Не на исти начин као што су, на пример, повреда људских права или међународне безбедности, већ путем политичких преговора.

За то већ постоји једна искусна институција: сусрет осам водећих држава света, „самит осморице“?

- Овде имамо посла са ексклузивним клубом, у коме се о неким од малопре споменутих

питања разговара неформално, па то никог не обавезује. Сценографија оваквих сусрета, медијски спектакл, такве су природе да јавност са великом напетошћу и надом очекује да се дође до важних, далекосежних одлука. Са друге стране, резултати тих сусрета су углавном веома мршави. Притисак на учеснике самита је само привидан, илузоран. Становништво је можда више свесно озбиљности нерешених проблема нашег света, него владе водећих земаља.

Говор о “светској унутрашњој политици” звучи ми пре као сан пророка или видовњака. - Још јуче је већина веровала да није реално, а ево већ данас европске и азијске земље заједнички раде на решавању кризе на финансијским тржиштима и захтевају да се створи заједничка институција, где би убудуће могло да се расправља о тим проблемима. У овоме се слажу и две највеће политичке странке у Немачкој СПД и ЦДУ. Заједнички предлажу да постане дужност сваке банке и фирме да уредно воде биланс пословања и кретања капитала, а за могуће пропусте да су директно одговорни водећи менаџери банака и концерна. Циљ је да се побољша транспарентност рада банака и контрола над берзом. За сада се само повремено говори о увођењу пореза на профит који остваре берзе. Много се говори и о новој „архитектури финансијског система”. Али овоме сеprotиве Сједињене Државе, па зато то неће бити једноставно спровести у дело. Тржиште је комплексна ствар, а велике банке и крупне мултинационалне компаније толико су у свету међусобно испреплетене и зависне. Зато се и поставља питање: да ли по правилима старог система то уопште може и даље да функционише?

И када би се на ММФ пренеле нове, веће компетенције, чак ни тада не би имали „светску унутрашњу политику”. Да ли сам у праву?

- Не желим да дајем прогнозе? С обзиром на постојеће проблеме, не преостаје нам друго него да дајемо конструктивне предлоге. Националне државе морале би да се све више разумеју као чланице међународне заједнице, јер је то и њихов интерес. Ово је највећа препрека и главни задатак који треба решавати следећих деценија. Када смо до сада говорили о „политици” мислили смо на рад влада које представљају суверене државе. Но, ово је појам „левијатана” (Левиатхан), из XVII века, који су развиле европске државе. Он данас није сасвим тачан. Појам „политике” се свакодневно мења.

Како помирити друштвени дарвинизам, који је, како сте казали, после 11. септембра 2001. поново постао део владајуће идеологије?

- Можда би требало мало да одемо у прошлост, да боље видимо целину. Од краја XVIII века право и закон доминирали су у поимању владе и њеног права на употребу силе. Много је од тога остало до данас у спољној политици иако се свет много променио.

Данас имамо разгранату мрежу међународних организација које су све чвршће повезане у клупко међународног права. Па ипак се и данас појам „политичког” односи пре свега на национално-државни ниво. Унутар Европске уније, на пример, чланице-државе имају монопол над употребом силе. Оне истовремено, без приговора примењују право и законе донесене на наднационалном нивоу у Бриселу. Овде имамо на делу промену појма право и политика. Промена је условљена капиталистичком динамиком.

Тржиште разбија солидарност друштва, а социјална држава покушава да ту штету поново поправи?

- Социјална држава је прилично касна појава у историји и то достигнуће јесте крхке природе. Тржишта се шире и мрежа комуникација такође. Последица је да је грађанин све више упућен на себе, али истовремено има и веће могућности да делује. Процес, међутим, непрестано мора да прати реорганизација, која је у стању да обезбеди старе односе солидарности.

Коју улогу игра Европа у овом оптимистичком сценарију?

- У овој кризи Европа није играла позитивну улогу. Не разумем зашто су медији толико хвалили кризни менаџмент Европске уније. Гордону Брауну је пошло за руком да убеди америчког министра финансија Паулсона, да одустане од својих намера у вези питања „баилоут”. Британски премијер је успео да придобије француског председника, а онда и Ангелу Меркел. Да погледамо процес преговора и резултат. Сад се види да су одлуке донела три најмоћнија представника Европске уније: Велика Британија, Немачка и Француска. Браун, Меркел и Саркози деловали су као суверени актери, који су акције координисали, иако су о многим питањима имали различита мишљења. Ово, разуме се, има веома мало везе са заједничком политиком свих чланова Европске уније. „Њујорк тајмс” се помало злурадо смеје неспособности ЕУ да води заједничку привредну политику. Та, све је одлучено у Лондону, Берлину и Паризу.

Како објашњавате ову неспособност Европске уније?

- Ток кризе јасно показује недостатке европске конструкције. Свака држава реагује сопственим привредно-политичким мерама. Најважније чланице Европске уније су завађене око принципијелних питања. Свака земља у ЕУ настоји да води сопствену спољну политику, а ово се пре свега односи на Немачку. А Немачка као да заборавља поуке из прошлости.

А шта онда да чинимо?

- Подржавам Саркозијев предлог, да се створи економска влада Европске уније, односно, да таква влада има компетенције у земљама које су увеле евро. Уска сарадња на привредном пољу имаће за последицу да и у спољној политици боље сарађујемо.

Овај предлог чак не подржава ни СПД?

- У читавој Европи социјалдемократске партије су у кризи. Број њихових бирача је све мањи. Зашто не желе да искористе прилику, превазиђу уске кавезе национално-државне политике и заиграју на европском паркету који им нуди нови простор и веће могућности за деловање? Шта заправо данас значи „лево” и „десно”? Једно је сигурно. ЕУ може да игра већу улогу у светској политици само ако наступа сложено. Иначе, Европа може да се деградира на обичну пудлицу „ујка Сама”.

Говорите о ујка Саму. Мора да сте дубоко разочарани Сједињеним Државама. Некада је Америка за вас била покретач светског поретка.

- Шта нам преостаје, него да се и даље поуздамо у Вашингтон? Сједињене Државе ће из ове двоструке кризе изаћи ослабљене. Ова криза штети Америци. Она ће морати да одустане од извоза сопственог начина живота у остале земље света. Да амерички начин живота мора да постане модел за цео свет, то је очигледно била погрешна процена Вашингтона, а извор има у универсализму старих империја, као што је нпр. био Рим. Да ово схвати, било би у интересу саме Америке. Вашингтон би морао да стоји на челу држава који траже реформу УН. Ситуација за тај подухват је повољна, јер у себи уједињује четири фактора: САД су и даље суперсила, а и најстарија демократија на свету, Америка је добила новог председника који има визију и, најзад, поседује политичку културу. Америка је дубоко погођена и несигурна у себе због неуспеха у војним авантурама широм света, због неолибералне идеологије која уништава земљу и злоупотребе њене мисије у свету као изабраног народа. Зашто се ова нација не би у будућности, као што је често био случај у прошлости, могла да обнови, освежи и ојача? И покуша да велике, супарничке силе које постоје и које ће сутра то да буду, благовремено веже у међународни поредак, који би имао такав карактер, да више не би постојала потреба за светском велесилом? Зашто не би председник који је победио у судбоносним изборима, барем спољнополитички искористио пружену прилику и деловао разумно. У унутрашњој политици Сједињених Држава, као што је познато, не постоји неки велики простор за маневрисање.

Тзв. реалисти, када то чују, само ће да се уморно насмеју.

- Знам веома добро да много тога говори против овог става. Нови амерички председник морао би да победи ону елиту, оне снаге у својој партији, које су зависне од Волстрита.

После банкрота

Пише: Јирген Хабермас
петак, 21 новембар 2008 15:35

Он би морао да се бори против новог америчког протекционизма, који је у овој ситуацији из познатих разлога популаран. Сједињене Државе, да би могле да спроведу тако радикалну промену у политици, требаће подршку лојалних, али и самосвесних савезника. Једним словом, Вашингтон и Брисел морају да створе креативан „биполаран” Запад. А ово може да се постигне само ако Европска унија научи да у спољној политици говори јединственим језиком. Она мора да капитал који има у свету, а он се зове поверење, паметно употреби, како би сама могла да делује дугорочно и конструктивно. Неко ће да каже: „Да, али...”. И то је разумљиво. Једну ствар човек ипак мора да зна: у кризним временима потребно је пружити шире и дугорочније перспективе него што су уобичајени савети водећих политичара и мејнстрим медија. У овој ситуацији никако не бисмо смели да се задовољимо краткорочним рецептима, који су карактеристични за свакодневну политику.

Die Zeit

Са немачког превео Никола Живковић